

РОЗДІЛ І. ПИТАННЯ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.013.74(410)

К. В. Гаращук

Житомирський державний університет
імені Івана Франка

БРИТАНСЬКИЙ ДОСВІД ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ТИПІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ НА ЗАСАДАХ ПОЄДНАННЯ НАЧАЛ РИНКОВО ОРІЄНТОВАНОЇ ТА СОЦІАЛЬНО ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

У статті з'ясовано теоретичні засади та результати реалізації структурних реформ у системі загальної середньої освіти сучасної Великої Британії; представлено основні характеристики неолейбористської освітньої політики; виявлено змістові та процесуальні особливості діяльності нових типів (спеціалізовані школи, міські академії, школи-маяки, Зони освітньої дії) загальноосвітньої середньої школи сучасної Великої Британії, створених у процесі диверсифікації освітньої системи; охарактеризовано суттєві структурні перетворення на всіх рівнях функціонування системи загальної середньої освіти Великої Британії (Англії).

Ключові слова: Велика Британія, система загальної середньої освіти, структурна реформа, неолейбористи, спеціалізація, школи-маяки, міські навчальні центри, соціальне включення, диверсифікація.

Постановка проблеми. Стійкий інтерес до досвіду реформ системи загальної середньої освіти Великої Британії пов'язаний насамперед із тим, що активні й послідовні зміни цієї системи призвели до суттєвого покращення якості її діяльності. Структурні реформи, які відбувалися у шкільництві Великої Британії в кінці ХХ – на початку ХХІ ст., мали неперервний характер, продовжувалися протягом кількох політичних циклів, що дозволило забезпечити їх послідовність і ефективність. У своєму дослідженні ми обмежилися періодом кінця 90-х рр. ХХ – початку ХХІ ст., пов'язаним із політичними циклами правління неолейбористських урядів Т. Блера (1997–2008 рр.). Наявний потужний потенціал творчого використання британського досвіду структурних реформ у процесі подальшого розвитку системи загальної середньої освіти в Україні зумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз актуальних досліджень. Особливості розвитку системи загальної середньої освіти у Великій Британії активно вивчаються сучасними науковцями (Г. Бутенко [1], І. Іванюк [2], О. Лещинський [3], О. Локшина [4], А. Мисюк [5], А. Сбруєва [7] та ін.). Українська дослідниця А. Сбруєва [6] вважає основоположними такі характеристики (принципи й механізми) освітньої політики за часів лейбористських урядів Т. Блера:

Основні характеристики неолейбористської освітньої політики

Принципи освітніх реформ	Механізми освітніх реформ
Амбіційні стандарти	<ol style="list-style-type: none"> 1. Високий рівень стандартів, що визначається національними навчальними програмами 2. Національне тестування у віці 7, 11, 14, 16 років 3. Детальні методичні рекомендації для вчителів, побудовані з урахуванням кращого досвіду викладання 4. Національні тести світового рівня
Децентралізація відповідальності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Автономний шкільний менеджмент 2. Право школи на самостійний контроль свого бюджету та менеджмент персоналу 3. Фінансування школи відповідно до кількості учнів 4. Вільний вибір школи батьками учнів
Високий рівень інформованості суспільства про результати діяльності шкіл	<ol style="list-style-type: none"> 1. Національна звітність за індивідуальні досягнення учнів 2. Аналіз результатів національного тестування учнів 3. Урахування річних показників шкіл при визначенні рівня її автономності 4. Порівняння з результатами діяльності інших шкіл, що мають аналогічний контингент 5. Визначення цільових показників на рівні школи та навчального округу
Звітність	<ol style="list-style-type: none"> 1. Національна незалежна інспекція шкіл та навчальних округів 2. Інспектування кожної школи раз на 2 – 6 років залежно від якості річних показників 3. Публікація доповідей інспекції шкіл у національній пресі 4. Щорічна публікація результатів діяльності шкіл та їх цільових показників

Мета статті – визначення специфічних особливостей, характерних для етапу так званого «третього шляху».

Виклад основного матеріалу. Освітня політика неолейбористів, які були при владі у згаданий період, характеризувалася розвитком глобалізаційних процесів, економіки знань та інформаційного суспільства. Глобалізаційні виклики, що посилювалися на початку XXI ст., зумовили продовження неолейбористами ринкового курсу освітніх реформ, започаткованого їх консервативними попередниками.

Зважаючи на такий політико-економічний контекст розвитку освітньої системи, неолейбористи змушені були визначатися між двома британськими освітньо-політичними традиціями другої половини XX ст.: забезпечення рівних можливостей і децентралізація освітньої системи, або розвиток освітнього вибору та її централізація. Відмежовуючись від

політики попередніх лейбористських урядів, неолейбористи обрали другий варіант, що, за визначенням К. Джоунса, передбачав, такі орієнтири:

- розвиток освіти відповідно до законів ринкової економіки та в її інтересах. У таких умовах діяльність Міністерства освіти розглядалася як реалізація нового національного імператива інвестування в майбутнє національного економічного процвітання;

- усвідомлення неможливості суттєвого зростання витрат держави на соціальну сферу (в умовах розвитку вільного ринку) й одночасне прагнення дотриматись ідей соціальної рівності зумовили реалізацію принципу «селективного універсалізму», який передбачав спрямування нових інвестицій на задоволення потреб найбільш вразливих груп населення;

- реалізація принципу конкурентної боротьби між навчальними закладами в рамках державного освітнього сектору; запровадження квазіринкових механізмів підвищення якості, ефективності та продуктивності освіти. Такі механізми означали розвиток можливостей освітнього вибору в межах глибоко диверсифікованої системи середньої освіти. Проявом принципу «селективного універсалізму» в цьому контексті стала доступність середньої освіти для всіх соціальних груп. Однак структурування цієї освіти на численні типи навчальних закладів, що давали різні дипломи та кваліфікації, уможлиблювали принципово відмінний результат, залежний значною мірою від соціального походження учня;

- віра в конкуренцію – рушійну силу змін. Маючи такі якості, бізнесові структури повинні відігравати суттєву роль у розвитку соціальної сфери в цілому й освіти зокрема [8, 143–145].

Ідеологічні орієнтири нової влади визначили спрямування законодавчих актів цієї доби, зокрема першого з них – Закону «Про шкільні стандарти та навчальні плани» (1998 р.) (School Standards and Frameworks Act). Цим документом було визначено збереження таких знакових характеристик ринково-орієнтованої та результатно-центрованої освітньої політики:

- національне тестування;
- публікація в національній пресі порівняльних таблиць результатів зовнішнього тестування учнів (якості роботи навчальних закладів);
- національні навчальні плани;
- місцевий менеджмент шкіл.

Подальші проекти та програми реформ (Green Papers, Plans, Toolkits), законодавчі акти (White Papers, Bills) розвивали ідеї результатно-центрованої освітньої системи, що забезпечувала «соціальне залучення» (social inclusion)

до середньої освіти всіх дітей. Це такі документи: «Учителі зустрічають виклики змін» (1998), «Школи, що досягають успіху: піднімати стандарти, сприяти диверсифікації, досягати успіху» (2001), «Успішні школи» (2001), «Розширення можливостей, підвищення стандартів» (2002), «Кожна дитина має значення» (2003), «П'ятирічна стратегія для дітей та учнів» (2004), «Освіта та професійні навички» (2005), «Більш високі стандарти та кращі школи для всіх» (2005), «План для дітей: побудова кращого майбутнього» (2007), «Забезпечимо високу якість освіти для всіх – стратегія розвитку школи: підвищення стандартів, підтримка шкіл» (2008), «Національний виклик – рекомендації для шкіл та органів місцевої влади» (2008).

У структурних реформах системи середньої освіти, що здійснювалися неолейбористами протягом першого періоду знаходження при владі (1997–2001 рр.), важливе місце посіла програма «Висока якість освіти в містах» (Excellence in Cities), розпочата владою в 1999-му році. Ця програма була спрямована на поліпшення освітніх можливостей для дітей з економічно занедбаних районів і включила такі напрями:

– *Обдаровані й талановиті (Gifted and Talented)*: розробка й запровадження спеціалізованих навчальних програм для 10% найбільш обдарованих і талановитих дітей;

– *Усунення бар'єрів, що перешкоджають навчанню*: запровадження в кожній школі посади консультанта (Learning Mentor), який би піклувався про життя дітей за межами школи, сприяв усуненню перешкод, що заважають їх навчанню;

– *Програма підтримки позитивної поведінки учнів (Behaviour Improvement Programme)*: створення у школах спеціальних структур (Learning Support Units) для боротьби зі шкільним насильством без виключення важковиховуваних учнів зі школи;

– *Школи-маяки (Beacon Schools)*: поширення досвіду кращих учителів та шкіл, створення на базі ефективних шкіл можливостей для професійного вдосконалення вчителів інших навчальних закладів;

– *Спеціалізовані школи (Specialist schools)*: поширення досвіду кращих спеціалізованих шкіл країни в навчальних закладах, що знаходяться у складних соціально-економічних районах;

– *Міські навчальні центри (City Learning Centres)*: використання технічних і навчальних можливостей середніх шкіл для надання освітніх послуг усім бажаючим у межах даної комуни не тільки в шкільний час, а й у вечірній, недільні та святкові дні;

– *Зони освітньої дії* (Education Action Zones): об'єднання шкіл, що обслуговують складні соціально-економічні райони в мережі для кооперації навчальних закладів і координації всіх соціальних послуг на даній території.

Другий період правління неолейбористів (2001–2004 рр.) став часом подальших структурних реформ у системі середньої освіти. Провідними їх напрямками було визначено такі:

- підтримка та розвиток кожною школою її особливої місії (*distinctive mission*), що насамперед передбачало розвиток спеціалізованих шкіл;
- здійснення подальшої диверсифікації шкіл шляхом розвитку Міських Академій і збільшення кількості релігійних шкіл різної конфесійної спрямованості;
- розвиток автономного фінансового менеджменту шкіл, надання більшої фінансової свободи, передусім, успішним школам;
- уведення нових професійно-орієнтованих навчальних планів для учнів, починаючи з 14-річного віку, що передбачають розширення можливостей проходження учнівства на промислових підприємствах [10, 5].

На початку третього періоду перебування неолейбористів при владі (2005–2009 рр.) у документі «Британія вперед, а не назад» (2005 р.) були визначені такі пріоритети розвитку шкільництва: «Наш план на сучасному етапі передбачає адаптування системи освіти до індивідуальних потреб кожного учня, подальший розвиток навчальних досягнень учнів за підтримки як учителів, допоміжного персоналу школи, так і батьків... Персоналізація навчання, створення спеціалізованих шкіл, гарантія місця в шостому класі старшої середньої школи для кожного учня, розвиток учнівства як форми професійного навчання, створення можливості отримання вищої освіти високої якості для всіх. Ми чітко заявляємо: кожна дитина має право на хорошу освіту, але жодна дитина не має права перешкоджати освіті інших дітей [9, 30].

Тотальна «спеціалізація» мала стати провідним напрямом у структурних реформах середньої школи: «Ми хочемо перетворити всі середні школи на незалежні спеціалізовані. Таким школам притаманні сильний дух, висока якість керівництва, хороша дисципліна (зокрема, наявність шкільної форми), орієнтація на розвиток учнівських здібностей, висока якість методичного забезпечення, що стала для них нормою. ... Ми хочемо, щоб кожна вже існуюча спеціалізована середня школа отримала подвійну спеціалізацію. З часом всі спеціалізовані навчальні заклади повинні стати розширеними школами з широкою повноцінною програмою позакласних заходів» [9, 35–36].

Крім спеціалізованих шкіл, ще однією важливою тогочасною інновацією стали міські академії: «Ми рішуче підтримуємо новий рух академій. Сімнадцять із цих незалежних неселективних шкіл у даний час відкриті в державі та їх результати швидко поліпшуються, і ще 50 таких закладів перебувають у стадії заснування. У рамках існуючого розподілу фінансових ресурсів у освітній системі нашою метою є створення не менше 200 академій до 2010 року в громадах, що відрізняються низьким рівнем шкільної успішності й низьким рівнем освітніх очікувань» [9, 37–38].

У стратегічному документі «Британія вперед, а не назад» (2005 р.) відзначені ще такі важливі неолейбористські ініціативи:

- надання можливості ефективним школам збільшити свої розміри, а також свій вплив через приєднання до себе менш успішних шкіл;
- сприяння діяльності нових освітніх провайдерів (приватних управлінських фірм, що перебирають на себе функції місцевих освітніх адміністрацій – LEA) у державній системі середньої освіти. Нові адміністративні структури можуть бути запрошені батьками учнів для управління школами на основі рішення, прийнятого батьківською громадою;
- створення малих за розміром шкіл і шкіл-інтернатів у якості засобу надання допомоги найбільш знедоленим дітям;
- розвиток партнерства між державним і недержавним освітніми секторами» [9, 38].

Пояснюючи сутність курсу освітніх реформ уряду Т. Блера, дослідники звертаються до його визначення як «третього шляху», що означає своєрідне поєднання ринкових ідеалів, проповідуваних та активно втілюваних у життя попередніми консервативними урядами, і соціал-демократичної політики соціальної рівності та справедливості, традиційно характерної для лейбористів [7, 107].

Висновки. Характеризуючи зміни, що відбувалися 1997–2008-го рр. у системі загальної середньої освіти Великої Британії (Англії) в межах неолейбористських реформ, ми можемо констатувати суттєві структурні перетворення на всіх рівнях функціонування цієї системи.

На рівні центральної влади відбулася подальша централізація владних повноважень. Так, Міністерство освіти та професійної підготовки (Department for Education and Skills) було реорганізовано в 2007 р. на Міністерство дитинства, школи та сім'ї (Department for Children, Schools and Families – DCSF), що мало на меті інтеграцію в рамках однієї державної структури послуг у галузі освіти та соціального супроводу дитини й сім'ї, забезпечення

високого рівня якості в освіті зокрема та в соціальній сфері загалом. Центральна влада зберігала за собою функції визначення стандартів (Управління освітніх стандартів (Office for Standards in Education – Ofsted) та контролю за якістю їх виконання (Управління шкільного курикулуму й оцінювання (School Curriculum and Assessment Authority – SCAA).

На рівні місцевої влади (Local Education Authority – LEAs) було продовжено політику роздержавлення місцевих освітніх адміністрацій. Держава заохочувала батьківську громадськість до свідомого вибору інституцій, що управляли навчальними закладами. Це могли бути як місцеві освітні адміністрації, так і приватні управлінські компанії (за умови неефективної діяльності LEAs). Такі новації, вперше запроваджені ще за часів консервативних урядів, стали проявом запровадження ринкових конкурентних засад у освітню сферу. Вони повинні були, з одного боку, спонукати місцеві адміністративні структури до підвищення ефективності діяльності, а з іншого – активізувати участь батьків в управлінні школою.

На інституційному рівні відбулися такі зміни: а) суттєва диверсифікація типів закладів середньої освіти, що мало подвійний сенс: з одного боку, – забезпечення можливості надання кожній дитині якісної освіти відповідно до її здібностей та індивідуальних потреб (персоналізація освіти), з іншого боку, – спонукання шкіл до конкурентної боротьби за якісного клієнта та за кращі ресурси; б) розвиток автономного менеджменту шкіл, що надавався ефективним навчальним закладам (за результатами інспекторської перевірки діяльності школи); в) зростання адміністративної та ринкової відповідальності вчителів і шкіл за результати своєї діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутенко Г. П. Діагностування навчальних досягнень учнів у системі шкільної освіти Великої Британії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Г. П. Бутенко. – К., 2006. – 20 с.
2. Іванюк І. В. Великобританія : система освіти та реформи 80–90-х рр. XX ст. / В. І. Іванюк // Педагогіка толерантності. – 2002. – № 3. – С. 107–110.
3. Лещинський О. П. Розвиток змісту шкільного курсу фізики у Великій Британії, Німеччині та США (XIX – XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. П. Лещинський. – К., 2005. – 36 с.
4. Локшина О. І. Про розвиток шкільної освіти Англії на сучасному етапі / О. І. Локшина // Педагогіка і психологія. – 2001. – № 2. – С. 119–127.
5. Мисюк А. В. Шкільна освіта у Великій Британії / А. В. Мисюк // Англійська мова та література. – 2005. – № 16. – С. 13–18.
6. Сбруєва А. А. Досягнення, проблеми та перспективи англійської освітньої реформи кінця XX – початку XXI ст. / А. А. Сбруєва // Рідна школа. – 2002. – № 5. – С. 73–78.

7. Сбруєва А. А. «Третій шлях» реформування англійської школи та його оцінка в контексті неоліберальної ідеології / А. А. Сбруєва // Педагогічні науки. – Суми : СумДПУ, 2002. – С. 105–110.

8. Jones K. Education in Britain : 1944 to present / K. Jones. – London : Polity Press. – 2003. – 202 p.

9. The Labour party Manifesto 2005. Britain forward, not back. – London : The Labour Party, 2005. – 112 p.

10. The Labour Party Manifesto 2001. Labour party ambitions for Britain. – London : The Labour Party Publishing, 2001. – 44 p.

РЕЗЮМЕ

Гарашук К. В. Британский опыт диверсификации типов средней школы на основе объединения начал рыночно ориентированного и социально инклюзивного образования.

В статье определены теоретические основы и результаты реализации структурных реформ в системе общего среднего образования современной Великобритании; представлены основные характеристики неолейбористской образовательной политики; выявлены содержательные и процессуальные особенности деятельности новых типов (специализированные школы, городские академии, школы-маяки, Зоны образовательных действий) общеобразовательной средней школы современной Великобритании, созданных в процессе структурных реформ; охарактеризованы существенные структурные преобразования на всех уровнях функционирования системы общего среднего образования Великобритании (Англии).

Ключевые слова: Великобритания, система общего среднего образования, структурная реформа, неолейбористы, специализация, школы-маяки, городские учебные центры, социальное включение, диверсификация.

SUMMARY

Haraschuk K. British experience of secondary schools diversification on the basis of merging of market oriented and social inclusion education foundations.

The article focuses on theoretical background and implemented results of structural reforms in modern British secondary education. The main content peculiarities and functioning aspects of new types (specialist schools, academies, beacon schools, Education Action Zones) of schools created in the process of structural reforming are highlighted.

The Labour Party Manifesto 2001 (Labour party ambitions for Britain) and The Labour party Manifesto 2005 (Britain forward, not back) incorporated the educational policy of Labour Party promoting schools built on success with the ability to fulfill a set of tasks: to raise standards, to promote diversity, to achieve results.

New Labour governments initiated a great variety of acts and projects (School Standards and Frameworks Act, Green Papers, Plans, Toolkits, Excellence in Cities, Higher Standards, Better Schools For All: More Choice for parents and pupils, Schools for the future: designing schools for extended services) directed at developing socially neglected areas.

The tendencies of the development of structural reforms during the period under study were: expansion of the diversification of educational establishment types; centralizing-decentralizing tendencies at all levels of education management: at the institutional level – introduction of the independent school management; at the local level – partial privatization (the subjugation of schools to private administrations) or the change of functions of a Local Education Authority (the transition from direct school management to mediation in establishment of partner contacts between schools and between schools and grant-providers); at the central level – integration of power functions in the sphere of social policy.

The main factors of structural reforms (globalization of economic and political life, the

development of knowledge society and of network society) in modern conditions are analyzed; the theoretical grounds of structural reforms caused by the factors of modification (theory of school choice, theory of innovative school networks, theory of personalized learning) are highlighted.

Developing innovative school network as a mechanism of multiplying of intellectual and social capital of the educational system, development and continual support of the positive discrimination programme of educational establishment in socially neglected areas of the countries, expansion of the system of specialist secondary schools, widening the spectrum of educational and social services provided by secondary educational establishments to the community have been traced.

Key words: *Great Britain, secondary education system, structural reform, New Labour, specialization, beacon schools, City Learning Centres, social inclusion, diversification.*